

Андрос Мирослав Євгенійович

старший викладач,

кафедра відкритих освітніх систем та інформаційно-комунікаційних технологій,

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

andros@uem.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА КОМПОНЕНТА

Анотація. У статті розглядається місце та роль інформаційно-комунікаційних технологій під час формування особистості в глобалізованому світі. Окрема увага спрямована на цифрове сприймання та сприйняття інформації у контексті розвитку та становлення особистості.

Ключові слова: інформація, спілкування, комунікація, технології, глобалізація, етика людської взаємодії, етикет віртуальної комунікації (нетикет).

Annotation. The article examines the place and role of information and communication technologies during the formation of personality in a globalized world. Special attention is directed to digital perception and perception of information in the context of development and personality formation.

Key words: information, communication, technology, globalization, ethics of human interaction, virtual communication etiquette (netiquette).

Актуальність проблеми дослідження. В різні історичні періоди існування Людини розумної (лат. *Homo sapiens*) існували певні системи масових комунікацій. В епоху трансформаційних змін, – поява «інформаційного суспільства» як загальний вектор розвитку глобального сучасного соціуму, чи як чергового етапу продовження технологічних

(промислових) революції (версії 4.0), з'явилися нові інститути з формування та розвитку індивідуальності особистості та в цілому суспільної думки. У сучасному суспільстві – телебачення, електронні засоби масової комунікації шляхом подання інформації через всесвітню мережу Інтернет (месенджери, мережеві новинні ресурси, соціальні мережі, системи управління навчання і т.п.). Все це сприяє істотним трансформаціям індивідуальної (особистісної) та масової свідомості, формуванню певних очікувань, пов'язаних з масовою комунікацією та циркулюючою її каналами інформацією, сприяє глобалізації інформаційних процесів, що призводить до формування нових соціальних стереотипів та установок, зміни форм подання (сприймання) та використання усвідомленого результату (сприйняття) інформації.

Перехід до інформаційного суспільства виглядає як закономірний підсумок об'єднання двох процесів, що до цього паралельно розвивались протягом всієї історії людства:

- постійного зростання ролі та збільшення обсягів інформації, що необхідне для забезпечення життєдіяльності суспільства;
- процес розвитку та удосконалення технологій накопичення та розповсюдження інформації.

В результаті, – виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального перетворилось на рушійну силу формування і розвитку суспільства – основний постулат глобалізованого світу.

Освітній процес в цілому в світі, і в Україні зокрема, не залишається в стороні від глобалізованих інформаційних процесів. Проблема полягає в тому, що в мережі Інтернет не створюється жодного знання, але вона багаторазово збільшує можливості здійснення комунікацій: численні форми зворотного зв'язку – гостьові книги, форуми, конференції, що дають можливість і викладачу і здобувачу освіти брати участь у виробництві інформаційного продукту. Інтернет не нав'язує інформацію, а тільки пропонує її до добровільного сприйняття; розширює область уподобань людини, її світосприйняття; створює локальні віртуальні співтовариства, альтернативні

реальному суспільству. Мережа Інтернет (веб-ресурси, платформи, системи управління навчанням) у поєднанні із використанням персональних комп'ютерів та інших варіантів електронних девайсів, мобільних засобів зв'язку, – дозволило не лише використовувати технології дистанційного навчання, а і створити нову форму освітнього процесу – дистанційне електронне навчання. Інтернет стає важливим засобом створення суспільства, в якому інформація і комунікації стають головним чинником зміни різних сфер суспільства, в тому числі освітніх трансформацій, зміни можливостей сприймання та сприйняття освітньої інформації.

Це, в свою чергу, загострило вирішення багатьох запитань: чи є віртуалізація майже кожного аспекту життєдіяльності людини прямим замінником традиційного розвитку особистості людини? Чи є віртуальна комунікація (мережева) аналогічною за змістом, вимогами, традиціями та законами до людського спілкування? Чи виступає інформація в мережі Інтернет як загально доступне знання, що притаманно свідомим особистостям, і може передаватись в процесі навчання в класичному розумінні? Чи може виступати штучний інтелект (нейромережа) аналогом людським інтелектуальним можливостям і де межа певної унормованості? Яким чином трансформується особистісне «Я» в процесі дистанційної віртуальної комунікації?

Стан розроблення проблеми в науці і практиці. Ідея інформаційного суспільства, що зародилася ще в 60-х роках минулого століття, пройшла певний розвиток і за цей час зазнала певних трансформацій. Кр. Мей в своїй роботі «Інформаційне суспільство: скептичний погляд» [1] періодизує дослідження цієї проблеми: 1) дослідження, що мали місце в 60-70 роки і стосувалися винятково США, 2) дослідження з кінця 70-років і до початку 90-х, коли інформаційно-комунікаційні технології активно впроваджувались у багатьох розвинутих країнах світу, – відповідно дослідники намагалися визначити їхній вплив на суспільство; 3) сучасні дослідження, коли виникнення і поширення Інтернету (1991 рік – народження Мережі Інтернет) сприяло масовій зацікавленості ідеями глобального інформаційного суспільства. Аналіз

особливостей впливу комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних (цифрових) технології на суспільство були зроблені у роботах західних дослідників кінця ХХ століття: Пітер Фердинанд Друкер (концепція *«інформаційного робітника»* – *інформаційна продуктивність роботи - наступна межа менеджменту*), Деніел Белл (*«постіндустріальне суспільство можна тлумачити як інформаційне»*), Йонезі Масуди (*гуманістична утопія ХХІ ст. – «комп'ютопія»*), Елвін Тоффлер (*«Третя хвиля» в історії цивілізації – постіндустріальна, або «інформаційна ера»*), Мануель Кастельс (*ІКТ призвели до появи нового виду суспільства, яке називається «мережевим»*), Маршалл Маклуен (*розглядав інформаційні революції в історичному ракурсі*).

У постіндустріальному суспільстві все більшого значення набуває тип культури, основним матеріальним носієм текстів якої є не писемність, а «екранність» (віртуалізація). В концептуальному дослідженні Н Кетрін Хейлз вказується: *«віртуальність – це культурне сприйняття того, що матеріальні об'єкти наскрізь пронизані інформаційними структурами»* [2]. Це визначення вказує на дуалізм у самій серцевині віртуальності, матеріальність, з одного боку, та інформація – з іншого. Життя в умовах віртуальності означає участь у культурному сприйнятті того, що інформація й матеріальність концептуально відмінні одна від одної й що інформація в певному сенсі навіть суттєвіша, важливіша і фундаментальніша, ніж матеріальність. *«...Інформація втратила своє тіло... специфічний в історичному плані конструкт, іменованій людиною, дає початок іншій конструкції, зветься постлюдина»* [2].

На сьогодні існує також підхід, що фокусує свою увагу саме на впливі нової технології на соціальні перетворення в суспільстві, – як четвертий етап технологічних (промислових) революцій. Засновник всесвітнього економічного Форуму в Давосі Клаус Шваб власне і презентував своє бачення даного технологічного підходу на черговому засіданні Форуму в 2017 році: даний феномен був визначений як *«збірне поняття для технологій і концепцій організації ланцюжка створення додаткової вартості»* із використанням 1) кіберфізичних систем, 2) Інтернету речей, 3) Інтернету послуг, 4) Розумних

заводів. Власне, Четверта технологічна революція, за К. Швабом, це промислова революція, що характеризується *злиттям* технологій, що *розмиває межі* між фізичною, цифровою та біологічною сферами [3]. Клаус Шваб визнає, що деякі люди можуть розглядати четверту революцію тільки як розширення третьої, але аргументує, що масштаб, швидкість і вплив новітніх технологій такий, що вони заслуговують на власну революцію.

Мета статті – проаналізувати трансформацію особистісного «Я» в процесі цифрового сприймання та сприйняття інформації в умовах віртуальної мережевої комунікації,

Методологія дослідження. Концепція інформаційного суспільства має спільні утопічні аспекти з деякими попередніми технологічними концепціями «гарних суспільств» (Д.Лайон, М.Майкльоен, Д.Белл, Ф.Ферраротті).

Наприклад, Маршалл Маклюен вказував, що Сучасна епоха – епоха синтезу «людини слухаючої» та «людини, яка дивиться» [4]. Електричні та електронні засоби зв'язку, за словами Маклюена, – це «комунікаційна революція» в історії людства. Характерна особливість сучасних комунікаційних засобів полягає в тому, що вони впливають не на окремі органи чуття людини, а на всю нервову систему в цілому. Електронні технології спілкування створюють умови для всебічного повноцінного розвитку особистості. «Електронна галактика» повертає людину до «первісної єдності колективної свідомості», перетворюючи планету на *єдине «глобальне село»*, де немає місця індивідуалізму, націоналізму, відторгненню, агресивності, збройним конфліктам. Маклюен пророчив, що майбутня всесвітня цивілізація буде суспільством «гармонічної комунікації» та «образного мислення», що є обов'язковою умовою для формування вищих культур.

Ще одна утопічна ідея, яку, нажаль, виходячи із реалій сьогодення неможливо реалізувати? належить Деніелу Беллу: панує в «постіндустріальному суспільстві» – «*меритократія*» – це «нова еліта», яка складається із обдарованих осіб з усіх соціальних верств [5].

Для постіндустріального суспільства стає характерним пошук автентичного Я, орієнтація на самореалізацію і самоздійснення. Те, що Е.Тюфлер назвав «свободою самовираження», що є підґрунтям для формування суспільства нового типу [6]. Ідея Свободи самовираження, самореалізації, безперешкодного, швидкого пошуку та використання Інформації первинно покладалась під час пошуку ефективного мережевого виду комунікації з використанням комп'ютерів, спочатку в глобальних цілях (1969 рік – створення першої такого типу мережі – *Arpanet*), потім для персоналізованої, соціальної комунікації (*Usenet* в 1979 році, та власне *Internet* в 1991 році). Саме мережа Інтернет з середини 90-х років ХХ століття дозволила почати реалізовувати принципи безперешкодного, майже миттєвого пошуку інформації (технологія web 1.0), а потім і використання «віртуального конструктора» на початку нового тисячоліття (технологія web 2.0 і далі – сучасної її версії 4.0 – нейромережі-штучний інтелект). Шлях людства мав би пролягати від спостереження в межах феномену «паноптикума» (*спостереження, наглядання та кари меншості над більшістю в локальних межах*, М.Фуко) до реалізації феному «синоптикума» (*споглядання більшої за меншістю в необмеженій кількості, але у віртуальних межах*, З. Бауман [7]). Що і було реалізовано в перші два десятиліття існування мережі Інтернет. Крайнє десятиліття засвідчило негативну тенденцію використання мережевої комунікації виходячи з принципу саме обмеження Свободи, повернення до централізованого нагляду та тоталітаризму, примусу у відносинах вже з використанням мережевої комунікації (наприклад, *інфодемія*, пов'язана з поширенням COVID-19, агресивна реалізація принципу «залишайся вдома (територіальна прив'язка), перебувай онлайн»), примусова вакцинація з катастрофічними наслідками – це крок назад до обмеження свободи як індивідуального існування так і особистісного розвитку. Соціальна взаємодія перетворюється на інтерактивний спектакль – вільний в мережі, але невільний в реальності.

Отже, хоча певний час концепція інформаційного суспільства виконувала своєрідну прогностичну функцію, вказуючи шлях до більш прогресивної

моделі суспільства, однак з часом виявилось, що нове суспільство несе з собою і певні виклики, загрози, проблеми. І справа не лише в тому, що стикаються дві парадигмальні форми суспільного розвитку – індустріальна і суперіндустріальна (як про це писав Е.Тоффлер), а і в тому, що нове, більш креативне середовище містить в собі неабияку невизначеність, загрозу втратити ідентичність, своєрідну атомізацію суспільства, оскільки свобода самовираження розхитує усталені норми і цінності (все те, що отримало назву *Нетикет* – нові вимоги, норми, закони віртуальної мережевої комунікації). Втім, відповідні тенденції відкривають також небачені раніше можливості для розвитку людини, для здійснення нових форм самореалізації, для трансформації соціокультурного середовища, зміни ціннісних орієнтацій.

Невід’ємною складовою визначення поняття «інформаційне суспільство» є термін «інформація», який отримав широке розповсюдження у сучасній філософській, економічній, технічній, психолого-педагогічній літературі, однак усталеного і вичерпного його визначення не існує. Інформація (від лат. *Informātiō* «роз’яснення, уявлення, поняття про що-небудь» – *informare* «надавати вигляд, форму, навчати; мислити, уявляти») – відомості незалежно від форми їх подання. Незважаючи на широку поширеність, поняття «інформація» залишається одним із найбільш дискусійних у науці, а термін може мати різні значення у різних галузях людської діяльності.

У філософії та психології протягом декількох десятиліть співіснують два різні підходи, *дві протилежні концепції інформації* – атрибутивна та функціональна [8].

Атрибутивна концепція трактує інформацію як властивість усіх матеріальних об’єктів, тобто як атрибут матерії, як відображення різноманітності в будь-яких об’єктах і процесах як у живій, так і в неживій природі.

Функціональна концепція, навпаки, пов’язує інформацію лише з функціонуванням самоорганізуючих систем. Тобто, інформація виникає тільки

тоді, коли з'являється суб'єкт, який володіє можливістю цілеспрямованої поведінки, цілеспрямованих дій.

У концепції інформаційного суспільства «інформація» розуміється насамперед як інформаційний ресурс, як цінні відомості, які можна накопичувати, зберігати та використовувати в процесі життєдіяльності людини. Поняття «інформація» тісно пов'язане з поняттям «знання», але не тотожне йому. *Інформація* – це відчужене знання (у вигляді статті, книги, винаходу, товару або навіть послуги), з іншого боку – *інформація може стати знанням, коли вона засвоєна індивідом* [9].

Наше бачення феномену **Інформація** – це те, що сприймається хоча б одним з органів чуття *живої істоти* та викликає її відповідне реагування, а також *штучною системою*, що має функціональні можливості (пристрої та ін.), сприймати, навіть спеціально підготовлене, все те або часткове, що сприймається живою істотою.

Що має людство на сьогоднішній день в контексті розвитку інформаційного суспільства і суспільства знань? Насамперед, – це вплив на розвиток людини впродовж всього життя, нові освітні можливості, що супроводжують всю активну життєдіяльність кожної людини [10]. Яким чином людина сприймає інформацію, використовуючи технології дистанційного навчання? Що, на нашу думку, змінилося в способах сприйняття освітньої інформації, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології?

Насамперед, визначимо поняття **Сприймання** (перцепція, від лат. *perceptio*) – чуттєве осягнення предметів та явищ дійсності в сукупності притаманних їм властивостей та особливостей при безпосередній їх дії на органи чуття [11]. Існує думка, що *Сприймання* стосується скоріше *когнітивних процесів*. *Сприйняття є їх результатом* (сформований предметний образ, образ дій, вчинків, оцінка оточуючого середовища, прогнозування, досвід).

Сприймання інформації – це знайомство людини з предметами, об'єктами і людьми, які оточують. У залежності від провідних аспектів об'єкта, що сприймаються, виділяють такі *класи сприймань*: простору, часу, руху об'єктів.

Інформація сприймається людьми за допомогою *п'яти органів чуття*: зору, слуху, дотику, нюху і смаку. Деякі дослідники (наприклад, Артур Ребер) вказують на шостий, неявний канал сприймання інформації – *імпліцитне* (приховане, неявне) навчання, що відбувається без усвідомлення того, що саме є його предметом. Схожість із *інтуїцією*.

Сприймання характеризується рядом особливостей, найважливішими з яких є: предметність, цілісність, структурність, константність і осмисленість.

Методи сприйняття інформації базуються на процесах, що пов'язані з психікою людини: *мислення* – коли людина з чимось знайомиться, вона згадує те, що вже знає; *спілкування* – коли людина може назвати що-небудь; *емоції* – на різні явища людина реагує по-різному; *воля* – людина може організувати сприйняття. Можливо, це і відрізняє інтелект людини від штучно створеного, алгоритмічного (ШІ), який швидко знаходить, структурує, аналізує інформацію (виключно в тих межах, що зберігається в мережі Інтернет, або закладена в алгоритм діяльності), але робить висновки абстрактними (високий рівень IQ, але повна відсутність EQ), – на відміну від людини, яка має можливість, емоційним чи вольовим шляхом, зробити помилку і використати той самий результат аналізу своєрідно, специфічно.

Під час процесу застосування технологій дистанційної комунікації (чи навчання) з використанням різних технологічних засобів (електронних девайсів та гаджетів) мережевих (веб)-ресурсів та технологій (синхронне онлайн навчання, асинхронна взаємодія), – процес сприймання (процесуальна характеристика) інформації звужується до зору і слуху без урахування тактильних проявів, мови тіла, «живих» емоцій, відчуття запаху ситуації та конкретної людини (віртуального друга, викладача, здобувача освіти), що, можливо, і можна назвати в даному випадку **цифровим сприйманням**. Таким чином, ми *Комунікуємо* через застосування засобів електронної передачі інформації, але не *Спілкуємось* (із врахуванням напрацьованих тисячоліттями норм етики, безпосередньої чи опосередкованої розмови), сприймання інформації здебільшого фокусуються на «екранній», візуальній взаємодії. У

новому соціумі спілкування більше не є розмовою; спілкування тут – це те, що змушує говорити. Інформація тут перестає бути знанням; вона перетворюється на те, що змушує знати (Ж. Бодрійяр) [12].

Крім цього, у віртуальній мережевій комунікації досить легко створити *додаткові віртуальні (уявні) образи Я*, що трансформуються в залежності від використання тих акаунтів (обліковий запис у комп'ютерній системі), що їх можна створити в різних соціальних мережах, блогах та влогах, системах управління навчання, віртуальних подкастах і т.п. Таким чином, власне особистісне Я (Его) можна взагалі «приховати» та використовувати вигадані, уявні, додаткові образи власного «Я» за призначенням для різних ситуацій мережевої комунікації (як негативних, так і позитивних), не беручи до уваги фактори зовнішнього середовища (Супер-Его) та витіснені негативні, неактуальні особистісні спогади та переживання (Ід). Ця соціальна та внутрішньо особистісна маніпуляція призводить до зовнішніх групових та внутрішньо особистісних конфліктів, у разі коли симуляція віртуальної взаємодії якимось чином перетвориться в реальність.

Висновки. Освітня траєкторія розвитку людини в сучасних умовах інформаційного суспільства йде шляхом абсолютизації через підміну понять «процес» (сприймання) та «результат» (сприйняття) інформації. З великою обережністю треба ставитись до використання технологій виключно дистанційного (електронного) навчання як *процесу сприймання інформації*, що можуть призвести до викривлення *реального світосприйняття вже як результату навчання, отриманого досвіду*. З одного боку, застосування технологій дистанційного навчання – це прогрес та розвиток, з іншого – нівелювання саме людськості у розвитку людини, неможливість людини стати саме Людиною із своїми надбаннями, досвідом та усвідомленістю переваг тих чи інших характеристик світу, що оточує, майже абсолютна перевага технократичності у розвитку. Інформація втратила своє тіло, тобто вона була концептуалізована як сутність, відділена від матеріальних форм, що є її носіями.

Людина, як носій усвідомленої інформації, може використати, шляхом своєї віртуальної мережевої присутності, можливість удосконалення та трансформації свого власного «Я». Тільки Людина може знайти свободу у світі «віртуальних мережевих масок» і стати справжньою, ідентичною особистістю, яка виявляє себе в безкінечному процесі зміни цих масок.

Список використаних джерел

1. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / пер. з англ. М. Войцицька. Київ : К.І.С., 2004. 220 с.
2. Н. Кетрін Хейлз. Як ми стали постлюдством. Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. Київ : Ніка-Центр, 2013. 426 с.
3. Шваб Клаус. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Видавництво: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 416 с.
4. Мак-Люен Маршалл. Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги. Пер. з англ. А.А. Галушки, В.І. Постнікова. Київ : Ніка-Центр, 2015. 388 с.
5. Белл Деніел. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. Київ, 1996.
6. Тоффлер Елвін. Третя хвиля. Перекладач: Андрій Євса, за редакцією Віктора Шовкуна. Київ: Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
7. Бауман Зигмунт. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. Пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bauman_Zygmunt/Hlobalizatsiia_Naslidky_dlia_liudyn_y_i_suspilstva/ (дата звернення: 16.10.2024).
8. Комунікативні технології інформаційного суспільства: монографія [А. І. Гусев, Н. О. Довгань, О. В. Івачевська, Н. С. Малєєва, І. В. Петренко]; за наук. ред. А. І. Гусєва; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 142 с.

9. Штанько В.І., Бордюгова Т.Г. Інформаційне суспільство: соціально-філософські проблеми становлення: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 2012. 172 с.

10. Чубенко В.А., Боть Л.П., Лиходєєва, Г.В. Еволюція методів навчання в контексті цифрової трансформації освіти. Педагогічна Академія: наукові записки, (9). 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13224247>

11. Андрос Є.І. Сприймання. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія. Голов. ред. В. І. Шинкарук. НАН України, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. Київ: Абрис, 2002. 742 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf (дата звернення: 16.10.2024).

12. Бодрійяр Жан. Фатальні стратегії. Київ : Кальварія, 2010. 192 с.